

JOLANTA BAGIŃSKA

KURHAN KULTURY CERAMIKI SZNUROWEJ O STRATYGRAFICZNYM UKŁADZIE GROBÓW Z NEDEŻOWA W WOJ. ZAMOJSKIM NA GRZĘDZIE SOKALSKIEJ.

Grzęda Sokalska położona na południowo-zachodniej krawędzi Wyżyny Wołyńskiej charakteryzuje się równoleżnikowym kierunkiem przebiegu garbów terenowych i obniżeń dolinnych. W obrębie grzędy wyróżnia się trzy główne pasma garbów oddzielone od siebie dolinami rzecznyymi. Prawie całą grzędę przykrywają zwartym płaszczem lessy, których miąższość dochodzi do 30 m. Kurhany kultury ceramiki sznurowej rozrzucone są po całym tym obszarze lecz wyraźne ich zgrupowanie występuje na południowym garbie grzędy (W. Koman, J. Machnik 1993, s. 42, ryc. 1). Kurhany usytuowane na lokalnych kulminacjach pojedynczo lub grupami po dwa – trzy kopce tworzą długi, równoleżnikowy ciąg. Znaczna część z kilkudziesięciu zarejestrowanych obiektów uległa już znacznej destrukcji. Duże zagrożenie cmentarzyska spowodowało konieczność podjęcia w 1988 r. badań ratowniczych, które kontynuowane są do chwili obecnej.

W 1993 r. przebadano kurhan nr 2 na stanowisku 22 w Nedeżowie gm. Jarczów (ryc. 1). Resztkę nasypu widoczna była w terenie jako warstwa czarnej ziemi o średnicy kilkunastu metrów i wysokości w centrum do 0,4 m (ryc. 2). Obiekt przedzielony był wzdłuż osi E–W miedzą oddzielającą pola leżące na różnych poziomach – różnica wynosiła 0,2 m, co, jak się okazało, stało się przyczyną częściowego zniszczenia grobu nr 1. W trakcie badań natrafiono na dwa groby położone w centralnej części kurhanu, jeden nad drugim (ryc. 3a-c), a ponadto dwie jamy o regularnych zarysach w rzucie poziomym, pozbawione wyposażenia (ryc. 3d, e).

GRÓB NR 1 (GÓRNY)

Jama grobowa zorientowana wzdłuż osi E–W (z niewielkim odchyleniem), prostokątna w rzucie poziomym, o wymiarach 2,4×1,4 m (ryc. 3b). Przy jej wschodniej ścianie (na głębokości – 0,35 m od powierzchni gruntu) znaleziono amforę, a w pobliżu południowo-zachodniego narożnika siekierkę z krzemienia świeciechowskiego. Pozostałe elementy wyposażenia

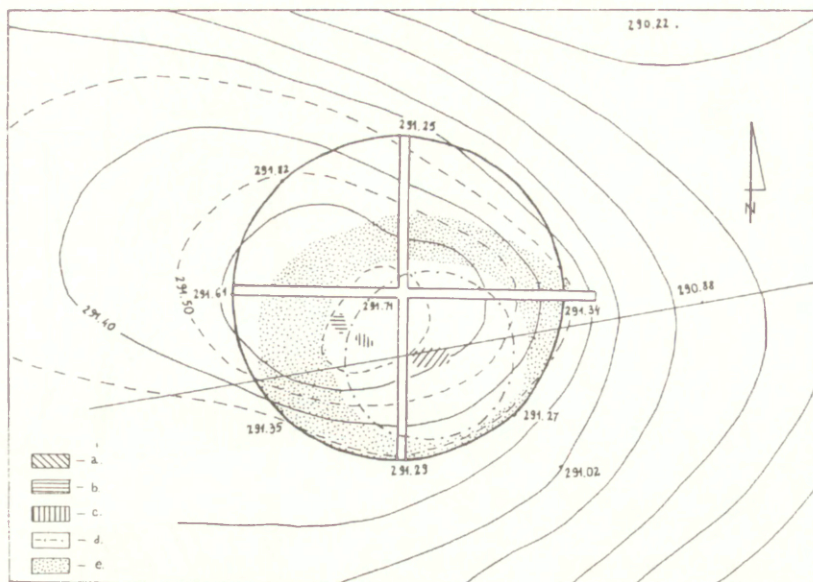

Ryc. 1. Nedeżów, woj. Zamość, lokalizacja stanowiska 22. Stanowisko oznaczone krzyżykiem.

Fig. 1. Nedeżów, Zamość district, location of Site 22 (the site is marked with "X").

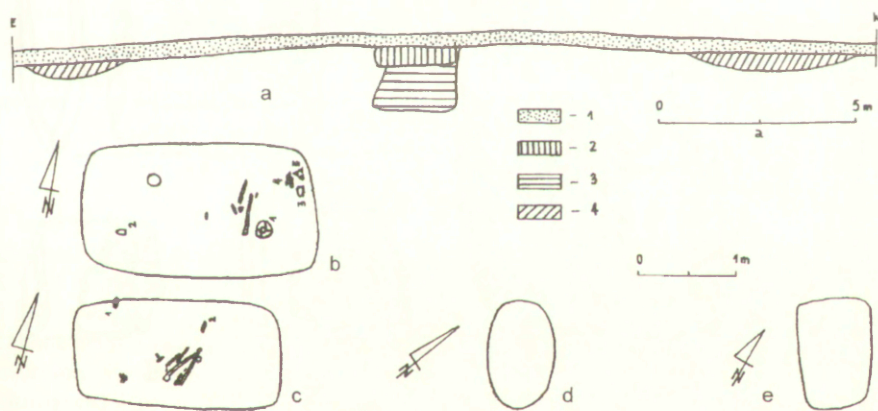
umieszczone były w pobliżu północno-wschodniego narożnika jamy grobowej (przedmioty krzemienne) i przy środkowej części jej północnej ścianki grobu (pucharek), na głębokości – 0,45 m. Na tej samej głębokości znajdował się niekompletny szkielet (fragmenty kości długich i czaszki). Zmarłego ułożono w pozycji skurczonej na prawym boku na osi W–E, głową skierowaną na zachód, twarzą ku południowi. Wiek zmarłego: adultus (prawdopodobnie środek lub góra tej klasy wieku, tj. = 25–30 lat), płeć: przypuszczalnie mężczyzna.¹

Ekspertyzy antropologicznej obu grobów dokonał prof. dr hab. Krzysztof Kaczanowski (Zakład Antropologii UJ).

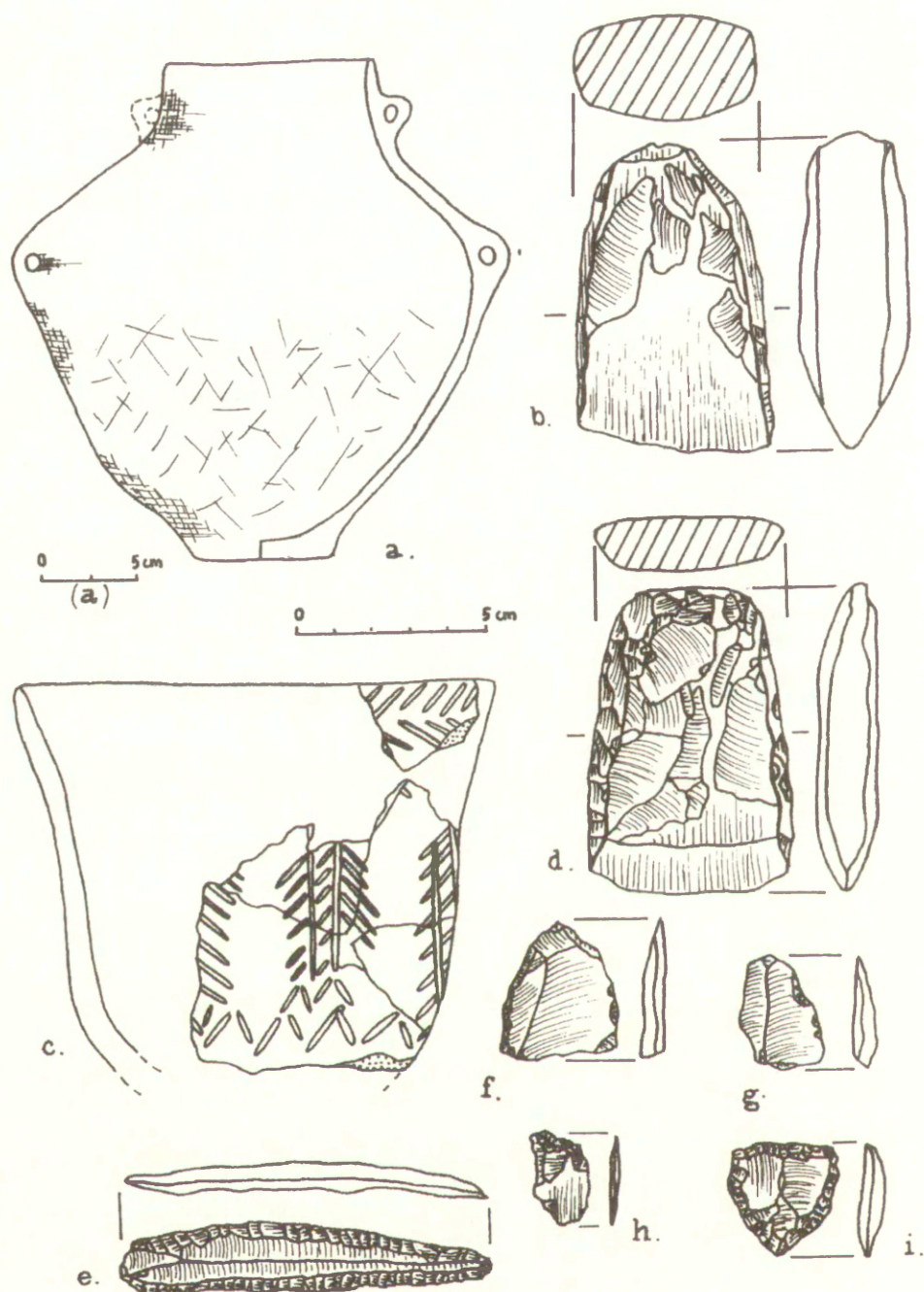
Ryc. 2. Nedeżów, stan. 22, woj. Zamość, plan sytuacyjny kurhanu: a – groby 1, 2, b – obiekt nr 3, c – obiekt nr 4, d – przypuszczalny zasięg nasypu, e – jama przykurhanowa

Fig. 2. Nedeżów, Site 22, Zamość district, general map of the mound: a – grave 1, 2, b – feature no 3, c – feature no 4, d - possible reach of the mound, e – pit near the mound.

Ryc. 3. Nedeżów, stan. 22, woj. Zamość. Przekrój pionowy kurhanu (a): 1 – humus, 2 – cross-section of grave no 1, 3 – cross-section of grave no 2, 4 – cross-sections of the pit near the mound; rzut poziomy grobu nr 1 (b) z zaznaczonym położeniem kości ludzkich i zabytków: 1 – amfora, 2, 3 – siekiery, 4 – inne zabytki krzemienne, 5 – pucharek; rzut poziomy grobu nr 2 (c) z zaznaczonym położeniem kości ludzkich i zabytków: 1 – siekiera, 2 – wiór; rzut poziomy obiektu nr 3 (d); rzut poziomy obiektu nr 4 (e)

Fig. 3. Nedeżów, Site 22, Zamość district. Vertical cross-section of the mound (a): 1 – humus, 2 – cross-section of grave no 1, 3 – cross-section of grave no 2, 4 – cross-sections of the pit near the mound; layout of grave no 1 (b); 1 – amphora, 3 – axes, 4 – other flint artifacts, 5 – cup; layout of grave no 2 (c); 1 – axe, 2 – blade; layout of feature no 3 (d) with location of human bones and artifacts; layout of feature no 4 (e).

Ryc. 4. Nedeżów, stan. 22, woj. Zamość. Inwentarz grobu nr 1
 Fig. 4. Nedeżów, Site 22, Zamość district. Inventory of grave no 1.

Inwentarz:

1 – Amfora o baniastym brzuścu, cylindrycznej szyi, płaskim dnie z odstającą krawędzią w kształcie niskiej stopki. Największa wydętość brzuśca przypada powyżej połowy wysokości naczynia. Dwa ucha rozmieszczone są symetrycznie powyżej największej wydętości brzuśca, dwa inne u nasady szyi (ryc. 4a). Wymiary: wysokość – 26 cm, średnica wylewu – 11 cm, największa średnica brzuśca – 22,5 cm, średnica dna – 7,5 cm. Brak zdobienia; dolne partie brzuśca obmazywane. Gлина bez domieszki; przełom dwubarwny, zwarty, grubość ścianki 0,5–0,9 cm. Barwa powierzchni zewnętrznej brunatno-brązowa.

2 – Pucharek doniczkowy, zachowany fragmentarycznie, zdobiony rytym motywem poziomej i pionowej jodełki (ryc. 4c). Wymiary: wysokość ok. – 11 cm, średnica wylewu ok. – 12,5 cm, średnica dna ok. – 5,5 cm. Gлина z niewielką domieszką piasku (przypuszczalnie naturalny składnik gliny), przełom trójbarwny, zwarty, grubość ścianki 0,5–0,7 cm. Barwa powierzchni zewnętrznej brunatna.

3 – Siekierka czworościenna o przekroju poprzecznym trapezowatym, podłużnym soczewkowatym, spłaszczonym; o prostym obuchu krawędziowym, ostrzu łukowatym; gładzona przy ostrzu, ślady gładzenia również na korpusie (ryc. 4d). Wymiary: długość – 8,2 cm, szerokość ostrza – 5,2 cm, szerokość obucha – 3,0 cm, grubość – 1,6 cm. Surowiec: krzemień wołyński barwy oliwkowo-szarej, przechodzącej w matowoszarą.

4 – Siekierka czworościenna o przekroju poprzecznym zbliżonym do owalu, podłużnym klinowatym, o asymetrycznym, łukowatym ostrzu, obuchu płaszczyznowym, łukowatym; gładzona przy ostrzu i na znacznej części korpusu (ryc. 4b). Wymiary: długość – 8,1 cm, szerokość ostrza – 5,1 cm, szerokość obucha – 2,0 cm, grubość – 2,9 cm. Surowiec: krzemień świeciechowski barwy zielonkawo-szarej z białymi plamkami.

5 – Wiórowiec obuboczny, zbieżny (ryc. 4e). Wymiary: długość – 9,5 cm, szerokość – 1,8 cm, grubość – 0,7 cm. Surowiec: krzemień wołyński barwy oliwkowo-szarej przechodzącej w matowoszarą.

6 – 3 odłupki (ryc. 4f-h), w tym jeden ze śladami gładzenia (fragment siekiery, ryc. 4h).

7 – Drapacz (ryc. 4i). Wymiary: długość – 3,0 cm, szerokość – 2,8 cm, grubość – 0,6 cm. Surowiec: krzemień wołyński barwy szarej.

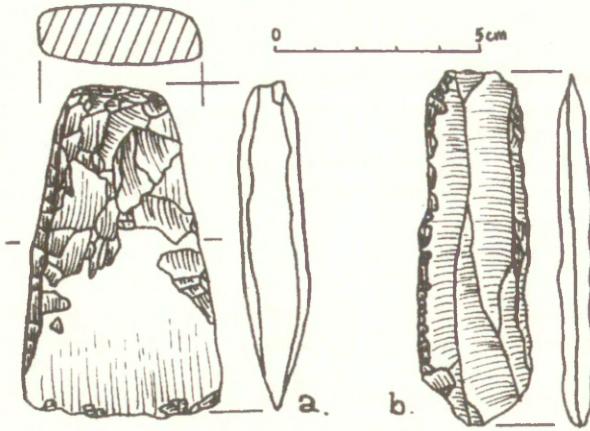
GRÓB NR 2 (DOLNY)

Jama grobowa zorientowana wzdłuż osi E-W znajdowała się pod jamą grobu nr 1 i sięgała głębokości 1,75 m. Prostokątna w rzucie poziomym i lekko trapezowata w przekroju, o wymiarach 2,2 × 1,1 m (ryc. 3c). Fragmenty źle zachowanego szkieletu, ułożonego w pozycji skurczonej na osi E-W znaleziono na głębokości – 1,72 m. Stan zachowania szkieletu uniemożliwia dokładne ustalenie innych szczegółów położenia zmarłego. Kości nóg leżały w centralnej części grobu, w odległości 0,4 m od nich znaleziono niewielkie skupisko drobnych fragmentów kości (całkowicie rozłożonych) – pozostałość czaszki? Płeć nie ustalona. Wiek: Infans II Juvenis = 14 – 16 lat. Wyposażenie znajdowało się przy północnej ścianie grobu: siekiera w części zachodniej, wiór w centralnej (w pobliżu kości nóg).

Inwentarz:

1 – Siekierka czworościenna o przekroju poprzecznym prostokątnym, podłużnym klinowatym, ostrzu lekko łukowatym, obuchu płaszczyznowym, prostym; płaszczyzny szerszych ścianek gładzone przy ostrzu (ryc. 5a). Wymiary: długość – 8,0 cm, szerokość ostrza – 4,8 cm, szerokość obucha – 2,4 cm, grubość – 1,6 cm. Surowiec: krzemień wołyński barwy szarej.

2 – Wiór retuszowany na jednym boku, na stronie górnej (ryc. 5b). Wymiary: długość – 8,6 cm, szerokość – 2,7 cm, grubość – 0,8 cm. Surowiec: krzemień wołyński barwy szarej.

Ryc. 5. Nedeżów, stan. 22, woj. Zamość. Inwentarz grobu nr 2

Fig. 5. Nedeżów, Site 22, Zamość district. Inventory of grave no 2.

Obiekt nr 3

Położony 2,5 m na północny-zachód od grobu (ryc. 3d). Zarys w rzucie poziomym owalny. Wymiary: 1,2 × 0,7 m. Wypełniko stanowiła szara warstwa lessowa ze sporą ilością drobnych węgielków drzewnych. Brak inwentarza.

Obiekt nr 4

Położony 0,5 m na północny-zachód od obiektu nr 3 (ryc. 3e). Zarys w rzucie poziomym trapezowaty. Wymiary: 1,2 × 0,8 m. Wypełniko stanowiła brunatno-szara warstwa lessowa. Brak inwentarza.

Jama przykurhanowa

Kurhanowi towarzyszyła dookólna jama przykurhanowa (ryc. 2). Zachowała się tylko spągowa partia jamy wyraźnie widoczna na profilach (ryc. 3a). Dno jamy o nieckowatym przekroju miało szerokość – 2,5 m i sięgało głębokości – 0,8 m od powierzchni.

ANALIZA MATERIAŁÓW

Groby odkryte w kurhanie na stanowisku nr 22 w Nedeżowie reprezentują cechy obrządku pogrzebowego typowe dla III strefy t.zn. podkarpacko-naddniestrzańskiej kultury ceramiki sznurowej (J. Machnik, J. Ścibior 1991), gdzie do końca zachował się zwyczaj usypywania kopców ziemnych. W strefie tej nawet najmłodsze groby, których inwentarz datowany jest na III fazę, są grobami kurhanowymi (m.in. Łukawica kurhan K, Łubcze stan. 26, kurhan II). Konserwatyzm ten dotyczy nie tylko samej formy pochówku lecz także takich elementów jak wymiary nasypów, kształt i orientacja jam grobowych.

Pierwotną średnicę omawianego kurhanu można określić dzięki zachowaniu się dna dookólnej jamy przykurhanowej na ok. 10 m. Wymiary te nie odbiegają zasadniczo od wymiarów innych kurhanów tej strefy (Grzęda Sokalska, Brzezinki, Łukawica). Jamy grobowe obu grobów miały prostokątny zarys i zbliżone wymiary. Różnica poziomów między dnami obu jam wynosiła ponad 1,2 m. Jama młodszego grobu została umieszczona niemal dokładnie nad starą jamą grobową (jest szersza od starszej jamy o 30 cm i dłuższa o 20 cm, ale linie ścianek obu grobów są w zasadzie równoległe). Brak nasypu uniemożliwia określenie, w jakim odstępnie czasowym powstały oba groby. Istnieją dwie możliwości: 1 – grób młodszy wykopano bezpośrednio po złożeniu pierwszego pochówku jeszcze przed usypaniem nasypu, 2 – wkopano go w centralny punkt istniejącego już nasypu.

Obie jamy zorientowano wzdłuż osi E-W. Młodszy pochówek ułożony był w pozycji skurczonej na prawym boku, głową na zachód, starszy również w pozycji skurczonej, być może głową także na zachód. Analiza antropologiczna wskazuje na prawdopodobną płeć męską w grobie młodszym i nieustaloną w grobie starszym. Orientacja wzdłuż osi E-W jest orientacją dominującą w kurhanach na Grzędzie Sokalskiej. Różnica w bogactwie wyposażenia być może ma związek z wiekiem obu zmarłych. W omawianym bowiem kurhanie starszy pochówek zawierający tylko

siekierę i wiór krzemienisty określony został na wiek Infans II/Juvenis, podczas gdy młodszy, „bogato” wyposażony na Adultus. Przypuszczenie to można oprzeć na obserwacji, że na Grzędzie Sokalskiej groby dziecięce pozbawione są wyposażenia. W tym kontekście na uwagę zasługuje obiekt nr 4, którego kształt i nieduże rozmiary sugerują, że mógł to być grób dziecięcy pozbawiony już całkowicie wyposażenia.

Na podstawie zachowanego w kurhanie inwentarza oba groby możemy odnieść do końca fazy II lub początków fazy III kultury ceramiki sznurowej, w jej strefie III (J. Machnik, J. Ścibior, 1991). Do materiałów pochodzących ze starszych zespołów tej kultury (J. Machnik 1966, Tabl. XXII, XXIII) nawiązuje większość wyrobów krzemienistych z grobu 1 i 2 w kurhanie w Nedeżowie, chociaż niektóre z nich (ryc. 4b, 5a) mogą także występować w zespołach młodszych (J. Machnik 1966, tabl. XXIV 3e-f). Charakterystyczna amfora z grobu 1 (ryc. 4a), stanowiąca pierwszy tego typu okaz w dorzeczu górnej Wisły, Bugu i Dniestru, posiada pewne analogie w Czechach i to głównie w tamtejszych młodszych zespołach grobowych kultury ceramiki sznurowej (M. Buchvaldek, D. Koutecký 1970, s. 91, 183, ryc. 30:8, 122:1, M. Buchvaldek, J. Kovářik 1993, s. 162, ryc. 25:2). Czeskie amfory tego typu posiadają jednak najczęściej bardziej wyduły brzusek, a górne ucha (zazwyczaj 4) umieszczone są nie na szyjce, jak u naszego okazu, lecz u jej podstawy. Najbardziej do niego podobna pod względem proporcji, sposobu umieszczenia uch na brzuszku jest amfora z grobu 110 w Vikleticach okr. Chomutov w zachodnich Czechach (M. Buchvaldek, D. Koutecký, 1970, s. 91, ryc. 30:8).

Z kolei pucharek z grobu 1 w Nedeżowie (ryc. 4c) posiada ornament spotykany głównie w starszych, rzadziej zaś w młodszych grobach interesującej nas kultury. Najczęściej motyw pionowej jodełki występuje na amforach z fazy II i to niemal na całym obszarze kultury ceramiki sznurowej, rzadziej na pucharkach (M. Buchvaldek 1986, s. 51, ryc. 26). Czasami jest to kombinacja motywów poziomych i pionowych (I. K. Sviešnikov 1974, s. 44, ryc. 9:1) analogiczna do tej jaką widzimy na naszym pucharku. Natomiast pucharki doniczkowate, do których należy okaz z Nedeżowa najczęściej występują w młodszych zespołach tej kultury (J. Machnik, J. Ścibior 1991, s. 54, ryc. 6:3), chociaż mogą się pojawić wcześniej, tzn. także w fazie II (J. Machnik 1966, Tabl. XXII, 3b).

W świetle samych zabytków występujących w grobach 1 i 2 w kurhanie na stanowisku nr 22 w Nedeżowie trudno określić stopień zachodzącej między nimi różnicy czasowej. Musimy więc poprzestać na stwierdzeniu, że grób nr 1 jest założony nad, czyli po grobie nr 2.

*Muzeum im. J. Petera
w Tomaszowie Lubelskim*

BIBLIOGRAFIA

Buchvaldek M.

1986 *Kultura se šňůrovou keramikou ve střední Evropě* "Praehistorica" XII, Acta Instituti Praehistorici Universitatis Carolinae Pragensis, Praha.

Buchvaldek M., Koutecký D.

1970 *Viklice ein schnurkeramisches Gräberfeld*, "Praehistorica" III, Acta Instituti Praehistorici Universitatis Carolinae Pragensis, Praha.

Buchvaldek M., Kovářik J.

1993 *Pohřebišťe se šňůrovou keramikou v Praze-Jinonicích. Doplněk ke Katalogu šňůrové keramiky v Čechách VI. "Praehistorica" XX, Acta Institutii Praehistorici Universitatis Carolinae Pragensis, Praha, s. 119-142.*

Koman W., Machnik J.

1993 *Mohyly kultúry so šnúrovou keramikou v juhozápadne časti Wołyńskiej Wysiny. "Wýchodoslovenský Pravek" IV, Košice, s. 41-47.*

Machnik J.

Studia nad kulturą ceramiki sznurowej w Małopolsce, Wrocław.

Machnik J., Ścibior J.

1991 *Die Chronologie der Schnurkeramikultur (SchK) in Südostpolen, (w:) Die kontinental-europäischen Gruppen der Kultur mit Schnurkeramik, Praha-Štířin 01-06.10.1990, Die Chronologie der regionalen Gruppen, Zusammenfassungen, Freiburg i. Br., s. 45-54.*

Sviešnikov I. K.

1974 *Istoria naselenn'ja Peredkarpatt'ja, Podillja i Volyni v kinca III-na v počatku II tysjačolittja do našoji ery, Kyjiv.*

JOLANTA BAGIŃSKA

CORDED WARE CULTURE MOUND WITH GRAVES IN STRATIGRAPHIC POSITION AT NEDEŻÓW, ZAMOŚĆ DISTRICT, ON THE SOKAL UPLAND (GRZĘDA SOKALSKA)

(Summary)

Mound No 2 an Site 22 at Nedeżów, Zamość district, excavated in 1993, revealed two graves of the Corded Ware culture in stratigraphic position. Both were directed along E-W axis. The younger grave pit – dug into the older one – is 20–30 centimeters bigger. Borders of both pits are parallel and their bottom levels differs by 1.2 meter.

Both dead were in crouched position. The younger one rested on the right side, head to the West, while the exact position of the older is unknown due to poor shape of the skeletal remains. Anthropological analysis indicates that the younger skeleton belonged probably to *Adultus* male, the older one to *Infans II/Juvenis* of unknown sex.

The older grave was furnished with a flint axe and flint blade, the younger one – with an amphora, a cup, 2 axes, a retouched blade, an endscraper and 3 fakes. Stone artifacts were made of Volhynian flint, excepting the axe from the younger grave, which was made from Świeciechów flint.

As the upper part of the mound is missing, it is impossible to determine the period of time separating the two burials. Their inventories can be related to the end of phase II or to the beginning of phase III of the Corded Ware culture in its zone III. Amphora from the younger grave is the first artifact of this type i upper basins of Vistula, Bug and Dniester. The closest analogies to it can be found in younger assemblages of the Corded Ware culture in Bohemia.

Translated by Jerzy Kopacz